

Egy angol orvos feljegyzései – Frigyes Vilmos trónörökös betegségének története

Eged Alice

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen^{5*}

Bevezetés

A német történeti irodalomban 1888-ra a három császár éveként hivatkoznak. Márciusban 91 esztendőskorában elhunyt I. Vilmos, júniusban meghalt a fia, III. Frigyes, majd trónra lépett unokája, II. Vilmos. III. Frigyes csupán 99 napon át viselte a Poroszország királya és a német császár címeit, mert addigra a gégerák teljesen felőrölte testi és lelki erejét. 1888-ban a korona egy idős uralkodóról szinte minden átmenet nélkül került egy éretlen fiatalember fejére, aki aztán világháborúba vezette Németországot. III. Frigyes, trónörökösként Frigyes Vilmos herceg, türelemmel, de egyre fogyatkozó vitalitással majd három évtizedig várt arra, hogy irányíthassa a birodalmat. Hívei tőle várták a birodalom modernizálását és liberalizálását, de nem tudhatjuk, hogy ehhez lett volna-e akarata és politikai ereje. A tanulmány nem a politikai tevékenységét állítja a középpontba, hanem bepillantást enged a halálos betegséggel szemben folytatott küzdelmébe.

1. A betegség kezdete

Frigyes Vilmos 1886. március 1-jén feljegyezte naplójába, hogy torokgyulladás miatt lemondta találkozóit. Később arról számolt be, hogy egyik lánya elkapta a kanyarót, majd a családban többen is megfertőződtek (Baumgart 2012: 498–502). Maga a trónörökös is, és felépülése után sem nyerte vissza teljes fizikai erejét (Sevidy 2015: 140). 1887 elején Frigyes Vilmos ismét megbetegedett. A torokgyulladásra és a rekedtségre szinte már szokványos eseményként tekintett, de bízott az udvari orvos által alkalmazott kúra hatékonyságában. Mérsékelte a dohányzást, és követte August Wegner doktor utasításait, de hiába, állapota ezúttal nem javult. Wegner egy idő után már sejtette, hogy nem megfázásról van szó, és javaslatára elhívták a trónörököshöz a berlini klinika egyik professzorát. Karl Gerhardt, akit a legjobb klinikusok és diagnoszták között emlegettek, március 6-án megvizsgálta a beteget, és felfedezett egy polipot a baloldali hangszalagon. A duzzanatot az elkövetkező hetekben, a trónörökösnek nagy fájdalmat okozva, több mint tíz alkalommal kellett kimetszenie vagy platinaszállal leégetnie, mert az folyvást kiújult. A szemcsés felületű seb azonban csak lassan gyógyult. Frigyes Vilmos április 7-én naplójában örömmel számolt be arról, hogy a kezelés megnyugtató eredménnyel véget ért (Baumgart 2012: 530).

A trónörököspár egy hét múlva a festői Bad Emsbe utazott. A fürdővároska gyógyvizének köszönhetően módfelett népszerű volt az arisztokrata családok körében. Számos uralkodó látogatta rendszeresen a fürdőket, de szívesen időzött itt például Goethe, Lassalle, Offenbach, Wagner, Gogol, Dosztojevszkij. Frigyes Vilmos és felesége, Viktória is visszatérő vendégeknek számítottak, és 1887 tavaszán különösen bizakodva várták az emsi fürdőkúrát. A május 14-ig kapott kezelésekről a herceg csak szüksézávan emlékezett meg a naplójában. Felesége is édesanyjához, Viktória királynőhöz címzett leveleiben hosszabban írt politikai témákról és a berlini udvarral szemben érzett ellenszenvéről, mint férje állapotáról, de azt azért örömmel jegyezte meg, hogy érezhető a bad emsi víz jótékony hatása, a hercegnek itt nem kell elszenvednie a kimetszésekkel járt tortúrát, és mindemellett gyógyír a berlini hektikától való távolság is (Ponsonby 1929: 240).

^{5*} A tanulmány megírása idején a DRHE kutatási támogatásában részesültem (E. A.).

Gerhardt gondterhelten állapította meg a bad emsi kúra után, hogy a duzzanat visszanőtt, és baljós nyugtalansággal kérte Ernst von Bergmann sebészprofesszort, hogy vizsgálja meg a trónörökösét. Bergmann május 16-án rákos elváltozást kimondó diagnózisa és az azonnali, egyébként komoly veszélyekkel járó műtetre tett javaslata megrendítette kollégáit. Viktóriát valósággal sokkolta annak ellenére, hogy Bergmann neki és a trónörökösnek valószínűleg erős feltételezésként és nem tényként írta le a rosszindulatú tumor jelenlétét. Viktória megtörve írta édesanyjának, még a gondolata is mennyire elborzasztja, hogy férje nyakát kés érintheti, és reménykedik, folytatta, hogy az orvosok félelmei túlzóak (Ponsonby 1929: 241). Noha a május 16-án megtartott orvosi konzílium résztvevői Wegner, Gerhardt, Bergmann és a császár udvari orvosai, Gustav Adolf von Lauer és Adalbert von Tobold igazolva látták Bergmann professzor véleményét a kórkép meghatározását illetően, és a műtétet is elkerülhetetlennek tartották, annak veszélyessége miatt mégis arra jutottak, hogy szükséges egy gégespecialista bevonása. Wegner javaslatára Morell Mackenzie angol gégész mellett döntöttek. Mackenzie kiválasztásában azontúl, hogy egy Németországban is használt szakkönyv szerzője volt, minden bizonnyal angol nemzetisége is szerepet játszott, ugyanis a német orvosok joggal feltételezték, hogy Viktóriával könnyebb így elfogadtatni a javaslatukat. Jól emlékeztek ugyanis arra, hogy amikor Viktória majd harminc évvel korábban hosszú és fájdalmas vajúdas után világra hozta első gyermekét, a későbbi II. Vilmost, a kisfiú bal karja szülés közben megsérült, és Viktória a szülést levezető Eduard Martin professzort, Németország egyik legelismertebb szülésznőgyógyászát tette felelőssé a történetekért. James Clarkot, édesanyja udvari orvosát, aki szintén jelen volt a szülésnél és az érzéstelenítő szer adagolását végezte, felmentette (Corti 1954: 574).

Németországban ebben az időben a gégeszet nem tartozott az orvostudomány kiemelt területei közé. A gégeműtét szerfelett veszélyesnek számított, és a kimenetele teljességgel bizonytalan volt. Kevés orvos vállalkozott ilyen műtetre, és keveset is végeztek belőle. A statisztikákban szerepelt 150 megoperált személyből majdnem a fele már műtét közben meghalt, és csupán egytizedük élt még a műtétet követő második évben (Freund 1966: 48). Vilmos császár és Bismarck kancellár aggodalommal hallgatták az orvosokat. A kancellár úgy ítélte, hogy a gége teljes kivételével járó operáció túl nagy rizikót hordoz magában, és a trónörökös beleegyezése, valamint a császár hozzájárulása nélkül nem lehet elvégezni (Bismarck 1898: 306). Meg kell jegyezni, hogy Bismarck visszatérő módon a gége teljes eltávolítására hivatkozott, holott erről 1887 tavaszán még szó sem volt. A kancellár Frigyes Vilmos betegségére és a műtetre nem magánügyként tekintett, hiszen az befolyásolhatta a trónöröklés rendjét. Álláspontja logikus, hiszen a bizonytalanság mindig is az orvosi tevékenység része volt, és ebben a helyzetben az orvosok cselekedeteinek, függetlenül attól, hogy azok szándékoltak vagy sem, várhatóan politikai következményei lesznek. A trónörökös majdani uralkodásának jelentőségét Bismarck éppen abban látta, hogy az éretlen Vilmos herceg időt nyerjen, és felkészülhessen az uralkodásra. Ebből következően volt Bismarck számára természetes, hogy a műtét kérdésében az utolsó szót nem az orvosok, hanem a politikusok mondják ki. Álláspontját a császár is elfogadta, így született meg az a döntés, hogy a tervezett operációra nem kerülhet sor. Bismarck egyébként Mackenzie bevonásához nem fűzött nagy reményeket, de nem is akadályozta azt, mindenesetre az angol specialista felkérése körüli szervezkedésből teljesen kivonta magát (Müller 2013: 264).

Fontos megjegyezni a későbbi fejlemények tükrében, hogy Mackenzie-t a trónörökös pár nem ismerte, és nincsen nyoma annak, hogy Viktória lett volna az angol orvos bevonásának kezdeményezője, de kétségtelen, hogy örömmel támogatta a német orvosok kérését. Frigyes Vilmos már május 17-ei naplóbejegyzésében említést tett egy Viktória királynőnek elküldött levélről, amelyben három német orvos javaslataként hivatkozott Mackenzie felkérésére (Baumgart 2012: 537). A levelet a felesége írta, és nem csupán segítséget kért – és ez jól tükrözte a hercegnő és a berlini döntéshozók bizalmatlanságon és gyanakváson alapuló kapcsolatát –, hanem azt is, hogy a királynő közbenjárását úgy tüntesse fel, mintha azt ő maga,

Viktória királynő kezdeményezte volna, a honoráriumot, tette hozzá, természetesen ők állják (Corti 1954: 404). A hercegnő úgy gondolta, hogy így veheti elejét az egyébként rendszeresen visszatérő vádnak, miszerint környezetében nem tűri meg a németeket.

Viktória királynő időközben Wegnertől is kapott táviratot, amelyben az orvos arra kérte, vegye rá Mackenzie-t az utazásra. A királynő kedvelte a vejét, és minden erejével a segítségére akart lenni, a lányának küldött válaszlevelében azonban óvatosságra intett. Megjegyezte, hogy ő korábban soha sem hallott Mackenzie-ről, de most arról tájékoztatták, hogy Mackenzie nyereszkes és pénzsóvár. Mindezen túl bizonyára arról is szó lehetett, vajon szabad-e angol orvosnak ekkora felelősséget vállalnia. Mindenesetre a királynő egyik udvari orvosa, Reid doktor még május 18-án felkereste Mackenzie-t (Freund 1966: 67).

2. Mackenzie színre lép

Mackenzie 1888 őszén három hónappal III. Frigyes halála után papírra vetett visszaemlékezése szerint 1887. május 18-án egy kimerítő munkanap végén éppen pihenni tért volna, amikor átnyújtottak neki egy sürgönyt. Az állt benne, rögvest utazzék Berlinbe, és vizsgálja meg Frigyes Vilmost. A trónörökös betegségéről korábban némi szóbeszéd már eljutott hozzá, de nem tulajdonított neki nagy figyelmet. Mivel azonban aznap este már nem indult vonat Londonból, csak másnap tudott útra kelni. A távirat nem tartalmazott semmi közelebbit, ezért úgy döntött, hogy az orvosi műszereit nem viszi magával (Mackenzie 1888: 5). Különös, és nehéz megmagyarázni, hogy valakit felkérnek a német trónörökös megvizsgálására, és nem pakolja be a bőröndjébe az eszközeit. Mackenzie visszaemlékezésében Viktória királynő orvosának látogatásáról nem tett említést.

Mackenzie május 20-án érkezett Berlinbe, és Potsdamban a trónörökös pár palotájában szállásolták el. Ez meglehetősen szokatlannak tűnik, hiszen a specialista és a trónörökös pár még nem ismerték egymást, és ekkor még fel sem merült, hogy az angol orvos fontos szerepet kap Frigyes Vilmos kezelésében. Mackenzie a visszaemlékezésében semmit sem osztozott meg az olvasóval arról, vajon minek tulajdonítja ezt a kitüntetett bánásmódot, a megelőlegezett bizalmat. Mackenzie-t az érkezés napján bemutatták a német kollégáknak. Már az első találkozás alkalmával különösnek találta, és ezt meg is jegyezte a visszaemlékezésében, hogy a berlini orvosok között nem volt híres gégespecialista. Gerhardt professzort személyesen ismerte, és noha elismerőleg írt tevékenységéről, mégis olyan orvosnak festette le, aki több területen is dolgozott, de egyikben sem lett szaktekintély. Bergmann professzorról megemlítette, hogy a gégeszethez kapcsolódóan soha nem találkozott a nevével, és rosszmájúan megjegyezte azt is, hogy Bergmann csak azután kapta meg a berlini egyetemen a sebészeti tanszék vezetését, miután azt már ketten is visszautasították. Toboldot korábbi, a torokbetegségek gyógyításához kapcsolódó tevékenysége alapján dicsérte, majd fölényeskedve hozzátette, hogy azóta bizony a gégeszethet sokat fejlődött. Mackenzie nem tudta mire vélni, hogy miért nem tagja az orvosi csapatnak egyetlen Németországban dolgozó gégesz szaktekintély sem (Mackenzie 1888: 6). Név szerint senkit sem említett, így nem lehet tudni, valójában kiket is hiányolt. Mackenzie kritikája erősen túlzó és rosszindulatú volt, és abban sem volt igaza, hogy a trónörökös kezelését addig végző orvosok egyike sem ért a gégeszethez.

Wegner orvostársai jelenlétében ismertette Mackenzie-vel a trónörökös betegségének történetét és az addig alkalmazott kezeléseket. Ezután Mackenzie megvizsgálta a csak suttogni tudó herceget, és a következő megállapításokat tette: a kiváló fizikai állapotban lévő, panaszmentes beteg elernyed, és helyenként pirosra színeződött nyálkahártyával borított bal hangszalagján egy egyenetlen felületű, világos rózsaszínű, fél borsónyi nagyságú duzzanat látható, amely szabad szemmel szemölcsként vagy papillómaként azonosítható, de csak a szövetszövetminták elemzését követően lehet egyértelmű kijelentést tenni (Mackenzie 1888: 7). A német orvosokat meglepte Mackenzie diagnózisa, de elfogadták angol kollégájuk biopsziás vizsgálatra tett javaslatát. Mackenzie visszaemlékezésében pökhendi módon írta le azt a

jelenetet, amikor arról döntöttek, ki vegyen mintát a duzzanatból. Az angol specialista a német orvosoknak felkínálta a lehetőséget, de ők azt sorra visszautasították, állítja Mackenzie. Egyikük például azzal indokolta a feladat elhárítását, hogy már régóta nem operált, a másikuk pedig azt mondta, hogy nem tud fogóval dolgozni. Ez utóbbihoz Mackenzie azt a megjegyzést fűzte, hogy ez a sztetoszkópot használni nem tudó orvos esete, vagy azé az ácsé, aki nem tud fűrésszel dolgozni, és bejelentette, hogy ő természetesen vállalja (Mackenzie 1888: 8). Hogy valóban mindez így történt-e, kétséges. Valószínű, hogy például Gerhardt inkább azért vonakodott, mert számára az eljárás, a patológus mint végső instancia, nem volt elfogadható (Freund 1966: 101).

Mackenzie-nek be kellett szereznie a biopsziás vizsgálatához szükséges orvosi eszközt. Felkereste a leghíresebb berlini szaküzletet, de csalódottan távozott a boltból, mert nem talált megfelelőt. Végül egy másik kereskedésben volt kénytelen egy francia gyártmányú fogót vásárolni (Mackenzie 1888: 8–9). Május 21-én került sor a mintavételre. Az első kísérlet nem sikerült, amit Mackenzie az idegen eszköz nehézségével magyarázott, míg a második alkalommal már tudott egy parányi mintát venni. A kiemelt szövetmintát Rudolf Virchow, korának egyik legismertebb sejtpatológusa vetette alá mikroszkopikus vizsgálatnak. Virchow közölte, hogy a mintában nem talált rákos sejteket, és szemölcsös szövetszaporulatként azonosította az elváltozást, de kérte a mintavétel megismétlését, mert a rendelkezésére bocsátott szövetmintát nagyon kis mennyiségűnek találta. Június 8-án Mackenzie újból mintát vett, Virchow pedig szakvéleményében megerősítette korábbi álláspontját, noha megjegyezte, hogy a betegség teljességére nézve nem tud határozott kijelentést tenni (Mackenzie 1888: 16–17). Mackenzie ezzel igazolva látta, hogy helyesen döntött, amikor kijelentette, nincs szükség műtétre. Operáció helyett, ígérte, londoni klinikáján néhány hét alatt meggyógyítja Frigyes Vilmost (Müller 2013: 266).

A második szövetmintavétel után Mackenzie és Gerhardt között kínos jelenet játszódott le. A német professzor meggyőződéssel állította, hogy Mackenzie a beavatkozása során megsértette az egészséges jobb hangszalagot. Az angol specialista ezt határozottan cáfolta, és Gerhardt vádaskodását féltékenységgel magyarázta, és azt vetette német kollégája szemére, hogy a jelenettel Frigyes Vilmos előtt akarta szakmai reputációját lerombolni. Bergmann és Tobold is megvizsgálták a trónörököszt, és osztották Gerhardt véleményét (Mackenzie 1888: 14–15). Visszaemlékezésében Mackenzie azzal vágott vissza Gerhardtnek, hogy nem lehet kizárni, a professzor által tavasszal alkalmazott terápia később hozzájárult a daganat rosszindulatúvá válásához (Mackenzie 1888: 21–23).

Viktória és Frigyes Vilmos megkönnyebbültek, és Mackenzie-t jelentős honorárium fejében megbízták a trónörökös kezelésével. Az angol orvos elérte, amit akart, és diadalát mi sem jelezte jobban, mint Viktóriának tett kijelentése, miszerint a továbbiakban nem hajlandó Gerhardt professzorral együttműködni (Mackenzie 1888: 20). Viktória meghajolt Mackenzie akarata előtt, ami nem esett neheze, és ettől fogva Frigyes Vilmos kezelését egyes-egyedül – a németeket kizárva – az angol orvos irányította.

3. A dráma Angliában folytatódik

1887 tavaszán Londonban javában készültek Viktória királynő trónra lépése 50. évfordulójának megünneplésére. I. Vilmos már betöltötte a 90. életévét, így a trónörökös pár úgy kalkulált, hogy az idős uralkodót ők képviselik az ünnepeken. Mackenzie színrelépésével még fontosabbá vált, hogy a császár Frigyes Vilmosnak engedélyezze az utazást. Mackenzie május végén visszautazott Londonba, és a kezelések folytatásaként a klinikáját javasolta. A trónörökös továbbra is be volt rekedve, beszélni nem tudott, de ezt leszámítva kielégítő fizikai állapotban volt. A német orvosok nem támogatták az utazást, mert a Mackenzie által alkalmazott terápiát, amely jeges borogatásból, nyugtató ecsetelésből és főleg szép szavakból állt, szerintük a herceg Berlinben is megkaphatta volna, azonban néhány tiltakozó jegyzőkönyv elkészítésén túl mást

nem tettek. Az udvarban is voltak jónéhányan, akik Viktóriát sejtették az utazás kitervelése mögött, és megpróbálták a császárnál elérni, hogy fia helyett unokáját, a fiatal Vilmos herceget jelölje ki képviselőjeként. A császár azonban úgy döntött, hogy teljesíti fia kívánságát, ami könnyen lehet, kommentálta a császár, hogy az utolsó (Müller 2013: 267), és ezzel a német orvosok visszavonhatatlanul kiszorultak a trónörökös betegségének kezeléséből.

Frigyes Vilmos gyermeki reménnyel tekintett az angliai utazásra. Amikor elbúcsúzott Bergmantól, a professzor megértését kérte, amiért másik orvost választott, egy olyat, aki operáció nélküli gyógyulást ígért neki (Freund 1966: 143). A trónörökös és kísérete június 14-én érkezett Angliába. Frigyes Vilmos London egyik elővárosában szállt meg, és már az érkezése napján találkozott Mackenzie-vel. Az orvos elégedetten állapította meg, hogy a duzzanat a harmadára zsugorodott, ellenben a közvetlen környezetében vérbő részecskéket fedezett fel, és a duzzanat színe is aggodalomra adott okot. Mackenzie a riasztó tünetek megjelenését Gerhardt tavaszi ténykedésének rovására írta (Mackenzie 1888: 24). A kezeléseket általában Mackenzie végezte: a vértolulás csökkentésére nyugtató port fűjt a légsőbe, majd pedig vasklorid oldattal ecsetelte a vérbő részeket, esténként pedig Mackenzie felkérésére egyik kollégája, Norris Wolfenden látogatta a trónörökösöt. Wilhelm Landgraf azonban csak ritkán kapott engedélyt Mackenzie-től a herceg megvizsgálására, holott a fiatal orvos Vilmos császár megbízásából éppen azért tartózkodott a trónörökös közvetlen környezetében. Landgraf, aki Gerhardt professzor asszisztense volt, június közepétől egészen szeptember elejéig kísérte figyelemmel a herceg állapotát, és küldte jelentéseit Berlinbe. Mackenzie nem örült Landgraf jelenlétének, és mindent megtett, hogy akadályozza küldetése teljesítésében. A német doktort dilettantizmussal vádolta, mondván katonaorvosként híján volt a kellő szaktudásnak és tapasztalatnak, és azzal is megrágalmazta, hogy kontár módjára fájdalmat okozva vizsgálta a trónörökösöt (Mackenzie 1888: 24–25. és 29–30). A trónörökös naplójában ennek nincs nyoma.

A napokon át tartó ünneplés legfontosabb eseménye június 21-re esett. Viktória királynő hintáját a Buckingham palotától a Westminsteri apátságig férfi hozzátartozóiból álló díszmenet vezette, és köztük volt Frigyes Vilmos is, aki elegáns egyenruhájában méltóságteljesen ülte meg a lovát. A kíváncsiskodó tömegből egyesek Lohengrinhez hasonlították, mások a megnyerő külsejű II. Lajos, bajor királyhoz. A tömegben várakozott Felix Semon gégész, Mackenzie egykori tanítványa is, aki ismerte a trónörökös betegségének történetét, és korántsem Lohengrinre emlékeztette a látvány. Semon aggodalommal és tévedhetetlen szemmel figyelte a fakó arcú, beesett szemű trónörökösöt, akinek merev tartása sokkal inkább kőbálványt juttatott az eszébe, mintsem élő embert (Freund 1966: 156–157). Frigyes Vilmos az ünnepi rendezvénysorozat más eseményein nem vett részt. Június 28-án Mackenzie újabb biopsziás vizsgálatot végzett nála, és a kenetet Berlinbe küldte Virchow professzorhoz. A patológus szakvéleményében megjegyezte, hogy a rendelkezésére bocsátott minta mennyiségileg és minőségileg elmaradt a kívánatostól (Mackenzie 1888: 26). Azt gondolhatnánk, hogy mindezzel kimondta, nem vállalhat felelősséget azért, amit nem lát. Azonban nem így történt, mert Virchow a gégen megjelent kinövést egyértelműen továbbra is papilláris burjánzásként, tehát jóindulatú laphámdaganatként azonosította (Mackenzie 1888: 26).

A megkönnyebbülés érzése nem tartott sokáig, mert Mackenzie július végén újabb duzzanat megjelenését konstataálta az időközben Wight szigetére tovább utazó trónörökösnél. Az orvos nyugtalansága nőttön-nőtt, mert az elváltozás porchartyagyulladásra utalt, amelyet szakkönyvében súlyosabbnak és reménytelenebbnek tartott a gégeráknál (Freund 1966: 178). Közölte Viktóriával és más méltóságos személyekkel, akiket visszaemlékezésében nem nevezett meg, hogy a betegség veszélyes stádiumba érkezett (Mackenzie 1888: 28). A duzzanatot égetéssel próbálta eltávolítani, tehát olyan kezelést alkalmazott, ami miatt Gerhardt professzort nemrégiben még ostromozta. Landgraf szívós kitartással kijárta, hogy ő is megvizsgálhassa a trónörökösöt. Megállapította, hogy a tünetek kétséget kizáróan gégerákra

utalnak, és értesítette kollégáit. Mackenzie és Wolfenden nem látták igazolva a diagnózist, míg Wegner ecsetelte a trónörökösnek a rendkívüli veszélyt, de mindhiába: Frigyes Vilmos további kínzó vizsgálatok és fájdalom nélkül akart meghalni (Freund 1966: 179).

A trónörökös pár augusztus 9-én a skóciai Braemarbe utazott tovább, többek szerint Mackenzie tanácsára, például maga a trónörökös is ezt írta a naplójában (Baumgart 2012: 543). Az angol orvos ezt határozottan cáfolta, és memoárjában azt állította, hogy a trónörökös közölte vele a skóciai utazásra vonatkozó elhatározását és azt a döntését, hogy Braemarbe csupán Mark Hovell tarthat vele, német orvosai, Wegner és Landgraf csak Edinburgh-ig kísérhetik. Hovell történetesen Mackenzie asszisztense volt, és Wolfenden szerepét vette át. Hovell a következő hetekben egymás után küldte főnökének a gyógyulásról szóló jelentéseket, és augusztus 20-án maga Mackenzie is meggyőződhetett Frigyes Vilmos javuló egészségügyi állapotáról: a rekedtség szinte teljesen eltűnt, és a herceg újra természetes hangján szólalt meg (Mackenzie 1888: 28–29). Landgrafnak augusztusban újra lehetősége volt megvizsgálni a trónörökösöt, de az angol orvosokkal ellentétben nem tapasztalt javulást. Közben Berlinben egyre jobban aggódtak, mert nem hittek az angol orvosok által generált optimista hírfolyam igazságtartalmában, a tekintélyes londoni *The Pall Mall Gazette* hasábjain egyre-másra jelentek meg Mackenzie-re hivatkozva a porosz trónörökös teljes gyógyulását ígérő írások (Freund 1966: 187). Valójában augusztusban semmilyen váratlan esemény nem történt, a Skóciában eltöltött hetek mégis nagy jelentőséggel bírtak, hiszen Mackenzie derülátása, nyomában a trónörökös pár újbóli hitegetése, és Viktória a tényekről tudomást nem vevő magatartása eldöntötték, hogy az operáció végérvényesen kikerül a lehetőségek köréből.

4. A vándorélet utolsó állomásai

Skóciában beköszöntött a zord idő, és a trónörökös pár visszatért a kontinensre, de Berlin helyett a Dél-Tirolban található Toblach lett a következő állomás. A német orvosokat megdöbbenette, hogy angol kollégájuk ezt a magasan fekvő üdülőhelyet ajánlotta a kezelések helyszínéül, mivel köztudott volt, hogy szeptemberben ott már kifejezetten hűvös van, így annak klímája nem alkalmas a torokpanaszok gyógyítására (Röhl 2018: 670). Mackenzie most is háritott, és azt állította, hogy az úticélt ezúttal is Frigyes Vilmos választotta. Igaz, ismerte el az időközben Viktória királynő által nemesi rangra emelt Mackenzie, a trónörökösnek orvosi szempontból igaza volt, mert Berlinben nem lett volna alkalma a pihenésre, egymást érték volna a fásztzó tárgyalások és fogadások (Mackenzie 1888: 29).

A berlini udvarból sürgető hangvételű üzenetekben kérték a trónörökös visszatérését Németországba. Viktória panaszos hangú levélben ecsetelte édesanyjának, hogy az üzenetek írói férje tudomására hozták, bizony nem azt teheti, amit magánemberként tenni szeretne, hanem vannak kötelességei, amelyekről felelős államférfiként nem szabad megfeledkeznie. A visszatérésről azonban szó sem lehet, írta, a terápia folytatása mindennél fontosabb (Ponsonby 1929: 257). Nem tudni, Viktória milyen terápiára gondolhatott, amely csak távol Berlinton volt kivitelezhető. Inkább arról lehetett szó, hogy Viktória attól félt, ha visszatérnek Berlinbe, a német orvosok ismét megpróbálnak a férje kezelésébe beleszólni.

A vonatút Toblachba Münchenen át vezetett, és egy éjszakára megszálltak a bajor fővárosban. Itt találkoztak Anton von Werner festővel, számos, a porosz, illetve német történelem jelentős eseményeit ábrázoló monumentális festmény alkotójával. Werner memoárjában beszámolt a találkozásról. A trónörökösöt kiegyensúlyozottnak és vidámnak látta, csupán a rekedtsége utalt a betegségére. A müncheni találkozást megelőzően februárban az udvari bálban látták egymást, és a trónörökös hangja azóta még rekedtebbé vált, jegyezte meg Werner. Viktória, akivel egy közös sétán hosszabban is elbeszélgetett, elpanaszolta a festőnek, hogy az egész világ ellene fordult. Szemére vetették, hogy nem engedi férjének a hazatérést, és ez a vádaskodás rosszul esett neki. Hitt férje felépülésében, de ahhoz nyugalom kell, és az udvar nem a béke szigete, Berlin négy hét alatt felőrölné, mondta a festőnek (Werner 1913: 490–492).

Toblach után Velence, aztán Baveno következett, majd a meneküléssel is felérő út utolsó állomása a Ligur-tenger partján fekvő San Remo lett, ahová november 3-án érkeztek. A trónörökös állapota folyamatosan romlott, toroka beödémásodott, és az addig ép hangszalagon is duzzanat jelent meg. Mackenzie rákos elváltozásra gyanakodott, és konzílium összehívását kérte. Javaslatára Leopold Schrötter bécsi és Krause berlini specialistákat hívták a trónörököshöz. A konzílium arra a megállapításra jutott, hogy a duzzanat rosszindulatú tumor, a teendőket tekintve azonban eltérő álláspontra helyezkedtek. Schrötter a gége eltávolítását javasolta, míg Mackenzie ellenezte, és a legfontosabbnak az ödéma felszívódása utáni biopsziás vizsgálatot tartotta, mert anélkül nem látta kétséget kizáróan igazolhatónak a tumort. A trónörökös sem fogadta el Schrötter javaslatát, abba azonban beleegyezett, hogy fulladásveszély esetén légszömetszést hajtsanak végre rajta (Mackenzie 1888: 36–37). A légsző műtéti bemetszésével alternatív légutat hoznak létre, amely a kízó tünetek enyhítésére alkalmas, a betegség gyógyítására nem.

Noha a konzílium tagjai Viktóriával egyetértésben úgy döntöttek, hogy a diagnózist nem hozzák nyilvánosságra, a Birodalmi Közlönyben mégis megjelent.⁶ Tisztázatlan, hogy ki állt az akció mögött. Többen Vilmos herceget sejtették, aki a császár megbízásából a konzílium idején San Remoban tartózkodott, és aki anyjával különösen rossz viszonyban állt. Az eset mélyen felkavarta a trónörököspárt, hiszen ezzel az udvar egyes döntéshozói nyilvánvalóvá tették, hogy Frigyes Vilmostal uralkodóként valójában nem számolnak. Azonban örvendetes módon a trónörökös állapota az elkövetkező hetekben javult, legalábbis Mackenzie erről számolt be memoárjában: a duzzanatok visszahúzódtak, csökkent a vérbőség (Mackenzie 1888: 40). A rövid, javuló szakaszokat azonban mindig erős fájdalmakkal, lázzal kísért romló állapot követte. Mackenzie 1888 januárjában egy köhögési rohammal távozott váladék megvizsgálására kérte Virchowot, és a patológus ezúttal is negatív leletet bocsátott ki, ezután pedig Mackenzie is visszavonta a tumor jelenlétére tett megállapítását, és az elváltozást krónikus gégegyulladásnak minősítette (Mackenzie 1888: 40 és 49).

A szakvélemény derűlátó megállapítása és a trónörökös állapota azonban nem fedték egymást. Időközben San Remoba érkezett Bergmann professzor asszisztense, Friedrich Bramann. A fiatal sebészt a császár rendelte a beteg mellé, és megbízatása arra szólt, ha a légsző műtéti bemetszése szükségessé válik, és Bergmann nem érkezik meg időben, az asszisztens végezze el a feladatot. Mackenzie hosszasan méltatlankodott, hogy a leendő császár egy tapasztalatlan, kezdő orvos kísérleteinek terepe legyen (Mackenzie 1888: 44), mégis Bramann volt az, aki február 9-én kifogásolható körülmények között asszisztencia nélkül sikeresen elvégezte a légszömetszést. A műtét után kezdődött a kanül méretét és formáját érintő vita, amely a cserék alkalmával újból és újból fellángolt. Megérkezett Bergmann is, és az orvosok közötti torzsalkodás még élesebbé vált. Teljesen figyelmen kívül hagyták egymás utasításait, a presztízs szempontjai felülírták a betegét. Az áldatlan állapotnak Wilhelm Waldeyer professzor érkezése vetett véget. Az elismert anatómus és onkológus, aki Virchowot helyettesítette, az általa elemzett kenetben március 4-én igazolta a rákos sejtek jelenlétét (Sedivy 2015: 146). Ez a szakvélemény tükrözte valójában a trónörökös állapotát, akinek fájdalmai erősödtek, magas láz gyötörte, vért köpött. Mackenzie feladta korábbi álláspontját, és belátta Waldeyer megállapításai helyességét. Azzal védekezett, hogy diagnózisa minden esetben a szövettani elemzésen alapult (Mackenzie 1888: 61).

⁶ Reichs-Anzeiger, 1887. 11.15. 1. o. (N°. 268.)

Összegzés, epilógus

Március 9-én inasa táviratot nyújtott át Frigyes Vilmosnak, rajta a címzés: Frigyes Ófelsége, a német császár részére. Fel sem kellett bontania a sürgönyt, hogy megtudja, apja meghalt. Másnap elindult Berlinbe. Az új német császár kézmozdulatokkal és mimikával kommunikált, miközben testi fájdalmai napról napra fokozódtak. Első intézkedéseinek egyike volt Mackenzie udvari orvossá történő kinevezése.

Mackenzie valójában már jóval korábban lemondott a császár meggyógyításáról, csupán az életét akarta meghosszabbítani és szenvedéseit mérsékelni. Vajon Mackenzie legjobb meggyőződése szerint cselekedett? Számos kollégája úgy ítélte meg, legkésőbb 1887 nyarán fel kellett ismernie, hogy rákos elváltozással áll szemben. Nem kevesen vannak, akik szerint a reklámért és a magas díjazásért fordított hátat az orvosi szakmai szabályoknak, s vannak, akik egyenesen csalónak titulálták. Legszigorúbban a későbbi II. Vilmos ítélkezett, amikor azt mondta, angol orvos tette nyomorékká az ő karját, és angol orvos ölte meg az apját (Corti 1954: 574).

Irodalom

- Baumgart, W. (ed.) 2012. *Kaiser Friedrich III. Tagebücher 1866–1888*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Bismarck, v. O. 1898. *Gedanken und Erinnerungen*. Stuttgart: Cotta.
- Corti, E. C. C. 1954. *Wenn ... Sendung und Schicksal einer Kaiserin*. Graz: Verlag Styria.
- Freund, M. 1966. *Das Drama der 99 Tage. Krankheit und Tod Friedrichs III.* Köln-Berlin: Kiepenheuer & Witsch.
- Mackenzie, M. 1888. *Friedrich der Edle und seine Ärzte. Antwort auf die Berliner Broschüre: „Die Krankheit Kaiser Friedrich III“*. Styrum (Rheinland) und Leipzig: Verlag v. Ad. Spaarmann Königl. Hofbuchhändler.
- Müller, F. L. 2013. *Der 99-Tage Kaiser. Friedrich III. von Preußen. Prinz, Monarch, Mythos*. München: Siedler.
- Ponsonby, F. (ed.) 1929. *Briefe der Kaiserin Friedrich. Eingeleitet von Wilhelm II.* Berlin: Verlag für Kulturpolitik.
- Röhl, J. C. G. 2018. *Wilhelm II. Die Jugend des Kaisers 1859–1888*. München: H. C. Beck.
- Sevidy, R. 2015. Die Krankheit Kaiser Friedrichs III. und Virchows Rolle. *Wiener Medizinische Wochenschrift*. Vol. 165. Wien: Springer, 140–151.
- Werner, v. A. 1913. *Erlebnisse und Eindrücke 1870–1890*. Berlin: Mittler.
- Reichs-Anzeiger 1887. 11.15. (Nº. 268.)